

individuele gemeenten te klein waren om de lasten van een middelbare school te dragen. In totaal zouden er 61 rijksscholen tot stand komen, de laatste in 1980 te Schoonhoven.

Behalve in de oprichtingsfase en bij de toelating van meisjes tot de oorspronkelijk uitsluitend voor jongens bedoelde hbs'en, vervulden de scholen geen voorttrekkersrol; de rijksoverheid verstrekke degelijk onderwijs zonder franje en liet haar scholen nooit dienen als proeftuin voor onderwijskundige vernieuwingen. Als model fungeerden de rijksscholen alleen op organisatorisch en financieel niveau: hun reglementen en leerplannen werden vaak door andere scholen overgenomen en vanaf 1956 vormden hun uitgaven de grondslag voor de bekostiging van het middelbaar onderwijs.

Afgezien van deze modelfunctie en van de bestuursstructuur loopt de geschiedenis van de rijksscholen parallel aan die van het (openbaar) voortgezet onderwijs in het algemeen. Allerlei onderwerpen die in het boek aan de orde komen, zoals het curriculum, de verhouding tussen openbaar en bijzonder onderwijs, het middelbaar meisjesonderwijs, de scholen in oorlogstijd enzovoorts, zijn niet specifiek voor rijksscholen. Een publikatie als deze zou daarom een waardevolle aanvulling kunnen zijn op de tot nu toe vrij schaarse literatuur over het Nederlandse voortgezet onderwijs in het verleden.

Helaas is dat niet het geval; het boek heeft over het geheel genomen een anekdotisch karakter en draagt nauwelijks sporen van reflectie. De auteurs — twee journalisten — presenteren bijvoorbeeld de mammoetwet en de wet op de basisvorming als haast op zichzelfstaande gebeurtenissen, terwijl beide wetten te plaatsen zijn in de fundamentele discussie over het karakter van het voortgezet onderwijs die rond de eeuwwisseling begon en nog steeds niet is afgerond. Bovendien maakten de schrijvers onvoldoende gebruik van bestaande historisch-wetenschappelijke informatiebronnen. Zo ontlene zij de sociaal-economische en politieke context voornamelijk aan gedenkboeken van rijksscholen, beschrijven zij het spanningsveld tussen openbaar en bijzonder onderwijs zonder literatuur over de schoolstrijd geraadpleegd te hebben, en ontbreekt in de bibliografie een aantal relevante publikaties, onder andere over de middelbare handelsscholen en over het meisjesonderwijs.

Als bijdrage aan de onderwijsgeschiedenis is deze uitgave daarom een gemiste kans. Misschien is dat ook de reden, waarom van het boek geen handelseditie is verschenen. Een uitgebreide samenvatting van de inhoud valt aan te treffen in *Uitleg Extra*, nr. 16a (24 juni 1992) (ministerie van onderwijs en wetenschappen).

M. van Essen

A. Galema, B. Henkes, H. te Velde, ed., *Images of the nation. Different meanings of Dutchness 1870-1940* (Amsterdam studies on cultural identity II; Amsterdam-Atlanta, GA: Rodopi, 1993, iii + 220 blz., f39,50, ISBN 90 5183 420 9 (pbk.), f100,-, ISBN 90 5183 430 6 (geb.)).

Nationalisme en nationale identiteit zijn thema's die, na een lange periode van veronachtzaming, in het recente historische onderzoek weer in het brandpunt van de belangstelling zijn komen te staan. Dat is terecht en verheugend. Niet alleen betreft het hier immers onderwerpen van groot intrinsiek belang, ook de politieke actualiteit geeft meer dan voldoende aanleiding tot hernieuwde reflectie. In ons land heeft deze heroriëntatie in de historiografie reeds geleid tot het verschijnen van belangrijke, originele en gedegen studies als Henk te Veldes *Gemeenschapszin en plichtsbef. Liberalisme en nationalisme in Nederland, 1870-1918* (1992). Wanneer een onderwerp plotseling veel aandacht krijgt doen zich echter helaas vaak spoedig ook een aantal minder prettige verschijnselen voor. Enerzijds wordt de (tegenwoordig toch al te lage)

publikatiedrempel nog verder verlaagd en drukt men werkelijk alles wat op het betreffende thema betrekking heeft af. Anderzijds verliest het onderzoek snel aan originaliteit. De vanuit de betreffende invalshoek onderzochte terreinen worden steeds obscuurder en onbeduidender, de conclusies worden in hoog tempo minder verrassend, de theorievorming verliest zich in platitudes. Deze gevaren bedreigen thans ook de bestudering van nationalisme en nationale identiteit. De hier te bespreken bundel is daar, ondanks een aantal interessante bijdragen, een voorbeeld van.

De auteurs onderzoeken beelden van Nederland in de periode tussen 1870 en 1940. Na een korte doch heldere inleiding van Nicolaas van Sas laat Wim Klinkert zien hoe de bijdrage van officieren aan het technische debat over de dienstplicht en de samenstelling van het leger in de jaren van 1870 tot 1914 nauw samenhangt met hun beeld van de toestand van de natie als geheel. Roel Kuiper traceert de verschuiving van een politiek-historische naar een meer spirituele interpretatie van de natie in negentiende-eeuwse orthodox protestantse kring. Met het werk van Huizinga als uitgangspunt analyseert Henk te Velde de rol van het begrip burgerlijkheid in het nationale zelfbeeld—een belangwekkend opstel over een belangrijk onderwerp. Voorts zijn er bijdragen over de mate waarin Limburgers zich in de jaren 1870 met Nederland identificeerden en het beeld van Nederland bij respectievelijk Nederlandse emigranten naar Amerika rond 1900 en Duitse dienstdoden in het interbellum. Vooral de laatste twee stukken missen diepgang en zijn sterk beschrijvend van aard. Voor de meeste opstellen geldt dat het Engels verre van vlekkeloos is.

De bundel sluit met een lang en volstrekt overbodig artikel van Douglas Johnson onder de titel 'Towards a cultural theory of the nation'. De auteur legt daarin nog eens uit dat er altijd meerdere nationale zelfbeelden zijn en dat men die op allerlei niveaus, van het institutionele tot het persoonlijke, dient te bestuderen. Om dit eenvoudige inzicht uit te dragen vult hij een kleine zestig bladzijden met een mengeling van postmodern jargon, politieke opinies, en persoonlijke ontboezemingen. Hoewel de oplettenlezer dit reeds uit zijn naam had kunnen afleiden, deelt deze essayist bij herhaling mede dat hij man is. Zijn betoog staat bol van de verontwaardiging over de verloedering van Groot-Brittannië onder het schrikbewind van Margaret Thatcher. Een van de meest schrijnende uitingsvormen van dat neergangsproces, zo merkt hij op, is het latente racisme van de Britse culinaire journalistiek (195). Zelf prikt deze politiek correcte scribent natuurlijk uitsluitend 'kosmopolitisch-vegetarische' hapjes aan zijn vork (176)! Is dit een parodie, of wordt de lezer werkelijk geacht dergelijke zelfgenoegzame beuzelpraat serieus te nemen? Men vreest het ergste.

W. R. E. Velema

J. Schmidt, *Through the legation window 1876-1926. Four essays on Dutch, Dutch-Indian and Ottoman history* (Uitgaven van het Nederlands historisch-archaeologisch instituut te Istanbul LXVIII; Leiden: Nederlands instituut voor het Nabije Oosten, 1992, viii + 250 blz., f89,-, ISBN 90 6258 068 8).

De voorliggende essays zijn het resultaat van speurwerk in het Algemeen Rijksarchief en in documenten afkomstig van de Nederlandse vertegenwoordigingen in Djeddah, Griekenland, Istanbul en Izmir, bewaard in de archieven van het ministerie van buitenlandse zaken. Ondanks de enigszins verwarrende ondertitel handelt elk opstel over een politiek aspect van de Nederlands-Ottomaanse betrekkingen tijdens de imperialistische fase van het koloniale tijdperk, die